

Macků, Jan

Několik poznámek k Masarykovu realismu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1957, vol. 6, iss. G1, pp. [68]-82

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111350>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

NĚKOLIK POZNÁMEK K MASARYKOVU REALISMU

I.

O málokteré osobnosti naší historie se napsalo tolik článků a knih jako o T. G. Masarykovi. To se týká ovšem především údobí před druhou světovou válkou, kdy Masarykovy názory byly součástí státní ideologie předmnichovské republiky a kdy oficiální publicistika vytvářela kolem Masaryka kult: „p r e s i d e n t a O s v o b o d i t e l e“. Stačí připomenout šíření Masarykova kultu na školách, v naší literatuře (Karel Čapek, legionářská literatura), v denním tisku (zvláště v Lidových novinách). A to nepočítáme ani různé ty „Masarykovy čítanky“, jichž vycházelo v letech první republiky v mnoha okresních městech velké množství. V době po druhé světové válce se v prvních letech zejména pakladatelství sociálně demokratické strany pokoušela ve velkých nákladech vydávat Masarykovy spisy (zejména Čin, Praha). Později se v souvislosti se správnou snahou odstranit z myslí lidí neopodstatněné legendy, vízí se k osobě prvního presidenta ČSR, vydalo značné množství brožur, knih i jiných publikací o této postavě naší minulosti. V této době se zašlo mnohdy do druhého extrému: vše špatné, co v předmnichovské republice bylo, bylo spojováno s prací a činnostmi presidenta Masaryka.

Není náhoda, že právě tento druhý extrém se rozvinul nejvíce v letech 1951—1954 v době rozšíření kultu osobnosti J. V. Stalina, kdy byla touto nesprávnou ideologií zachváčena i naše filosofie a historie. Je možné přímo ukazovat na to, jak pod vlivem nesprávných názorů v této době rozšířených (na př. překroucené teorie třídního boje v přechodném údobí, nesprávné ztotožňování idealistických názorů s nepřátelskou činností atd.) se došlo při hodnocení T. G. Masaryka v některých případech (V. Král, Pachta) k postoji, jež bychom mohli nazvat „kultem osobnosti na ruby“. V obou případech jde v podstatě o idealistický výklad úlohy osobnosti v dějinách, který na jedné straně vedé k přeceňování zásluh, na druhé straně k přeceňování negativního působení jedince.

V současné době pozorujeme — podle mého názoru neméně nebezpečný zjev — že totiž nastal kolem osoby Masaryka téměř naprostý klid, zavládlo úplné mlčení. Možno říci, že je částečně zdůvoditelné tím, že v době po XX. sjezdu KSSS a zvláště v závěru pohnutého roku 1956 byly v popředí zcela jiné otázky než otázky správného hodnocení Masaryka a úsilí o překonání různých legend k jeho osobě se vztahujících.

I když je možné si takto nynější mlčení vysvětlit, přece by nebylo správné je prodloužit na dlouhou dobu. Předně proto, že každý nesprávný názor — a tedy i nesprávné názory o činnosti T. G. Masaryka — jsou pochopitelně škodlivé. To platí nejen o různých přežitcích v myslí lidí, tedy o názorech, které přecházejí do naší doby z minulosti, ale zvláště těch, které mají své sociální kořeny v hospodářské a politické situaci přechodného údobí od kapitalismu k socialismu. A není sporů o tom, že právě některé Masarykem hlásané

názory (na př. pojetí čisté demokracie, nadtřídní humanity) nalézají dosud objektivně oporu zejména v těch středních vrstvách, které jsou ekonomicky ještě závislé na malovýrobě v našem hospodářství. Tyto Masarykovy názory nemůžeme proto pokládat jednoduše za přežitky.

Nezapomínejme dále, že tyto a podobné názory, které mimo jiné hlásal také T. G. Masaryk — nacházejí ovšem stále ještě odezvu u těch pracujících, kteří byli v době první republiky vzhledem k tehdejšímu mzdovému průměru lépe placeni a u nichž splývají tyto názory často s pozůstatky sociálně demokratických názorů. U části naší starší inteligence pak přežívá masarykismus mnohdy ve své „realistické“ podobě. Již z tohoto výčtu je zřejmé, že je nutné se otázkou správného hodnocení Masaryka opravdu zabývat.

Druhým důvodem, proč je toto mlčení objektivně škodlivé, je skutečnost, že tato situace vyvolává u některých lidí nutně dojem, že v minulých letech šlo v souvislosti s osvětlováním skutečné úlohy presidenta Masaryka pouze o jakousi jednorázovou „kampaň“ (o „masarykiádu“). Tento názor, který je rozšířen i u některých příslušníků naší inteligence, byl posílen v uplynulé době tím, že v souvislosti se zmirňováním napětí ve světě se někdy zapomínalo na celou ideologickou oblast, kde pochopitelně nemůže existovat mezi protichůdnými názory smír. Již proto ne, že se i v současné době — jako vždy v historii lidského myšlení — střetávají správné názory s falešnými, skutečná věda s pověrami a že jedině z ideového zápolení může vyrůst a v něm zvítězit opravdu správný názor.

Z obou těchto důvodů je nutno věnovat Masarykovi a jeho názorům náležité místo v naší theoretické i propagandistické práci. Při tom ovšem je nutné se vyvarovat toho, abychom celou otázku nepřeceňovali na úkor jiných beze sporu aktuálnějších problémů. Jde o to vymezit jí příslušné místo a důsledně usilovat o její řešení.

Chceme-li ovšem, aby správné hodnocení Masaryka opravdu zvítězilo, aby přesvědčilo i ty, kteří jsou dosud v zajetí nesprávných názorů, je nutno přistupovat k celé otázce s daleko větší odpovědností, než se to dělalo dříve. Jedině důkladné, na podkladě studia kriticky prověřených dokladů prováděné rozhovory mohou přesvědčit ty, kteří vyrůstali pod vlivem Masarykovým, kteří mnohdy dobře znají jeho dílo (což bohužel nebylo možno říci o mnohých z těch, kteří se v minulosti pokoušeli právě příslušníky starší generace přesvědčovat).

Účinnost pravdivého osvětlování života a díla presidenta Masaryka oslabovaly v minulosti dále mnohdy nesprávné, nevědecké, často i laicky primitivní metody práce s dokumenty a s citáty. Klasický příklad takovéhoho nekritického přístupu k citátům Masarykova díla je sborník, který pod názvem „Materiály ke kritice Masarykových názorů na úlohu mas a osobnosti“ vydal Kabinet společenských věd při Státní knihovně společenských věd v Praze počátkem roku 1955.

Bohužel nezůstaly bez vážných nedostatků ani mnohé práce vydané v letech 1951—1954 v poměrně velkých nákladech. To se týkalo na př. „Dokumentů o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka“ (1953). Některé dokumenty v tomto sborníku uvedené mají totiž opravdu dost problematickou cenu. Bude věci historiků, aby na základě důkladného prověření těchto i jiných dokumentů dali do rukou ostatním vědeckým pracovníkům hodnověrné doklady, které by přesvědčily skutečně všechny naše lidi.

Vedle nedostatku vědeckosti v některých pracích týkajících se Masaryka

se bohužel vyskytovaly i některé jiné, s marxistického hlediska velmi nesprávné chyby. Mnozí kritikové Masarykových názorů místo toho, aby vážně rozebrali jeho názory, ukázali jejich nesprávnost a tím přispěli k jejich vyvýšení z mysli lidí, zaměňovali marxistický rozbor Masarykových spisů výkladem třídního postavení Masaryka ve společnosti. Není sporu o tom, že právě vliv prostředí, v němž Masaryk žil, působil beze sporu na jeho názory (zde je dle mého názoru zvláště důležitý jeho pobyt v rodině Le Moniera) a že je třeba k těmto vlivům přihlížet. To ovšem neznamená, že je možno zaměňovat rozbor názorů životopisem. Lenin nepotřeboval znát třídní původ a postavení Arnošta Macha k tomu, aby vyvrátil jeho empiriokriticismus. A proto také pro Masaryka není směrodatné, čím byl jeho otec a matka, ale především to, jaké názory zastával, komu tyto názory objektivně pomáhaly.

Nelze pominout fakt, že Masaryk byl politikem krise českého měšťáctva. To dokázal nejpřesvědčivěji *Zdeněk Nejedlý*.¹ To se konečně pozná i z Masarykových spisů přímo (stačí přečíst jeho Sebevraždu, Českou otázku nebo Naši nynější krizi). Přitom právě u Masaryka — a více než u mnohých jiných filosofů — je zřetelné, jak přizpůsoboval své filosofické názory svým politickým cílům. Tato skutečnost neunikla ani mnohým filosofům předmnichovské republiky, i když nevycházely z marxistického světového názoru. Tak na p.ř. píše o Masarykovi *J. Tvrďý*, „... Jest mužem činu, jemuž filosofie nikdy nebyla ‚oborem‘, nýbrž měla mu ukazovat cestu k praxi. Toto praktické hledisko určuje také jeho filosofické stanovisko“.² I tento Tvrďého závěr potvrzuje, že je — pochopitelně tím spíše pro marxistického filosofa — možné (a podle mého názoru jedině správné) určit Masarykova třídní postavení přímo z rozboru jeho spisů, aniž musíme sáhodlouze rozvádět jeho životopis.

Mluvíme-li o chybách a nedostacích v hodnocení T. G. Masaryka, jež se projevíly v uplynulých letech v práci marxistických kritiků, musíme ovšem vidět, že daleko horší — a často dnes přímo úsměvy vyvolávající názory se vyskytovaly v pracích různých oslavovatelů T. G. Masaryka v údobí předmnichovské republiky. Osobně se domnívám, že dosud — i přes některé nedostatky, jež vyplynuly z doby, v níž dílo vznikalo — nejlepší celkové zhodnocení života a díla T. G. Masaryka podal *Zdeněk Nejedlý*.³ Je ovšem třeba doplňovat Masarykovo hodnocení, jak je nalézáme u Nejedlého, závěry získanými na podkladě studia nových dokumentů. To je ovšem možné tehdy, budou-li se prací zabývat lidé theoreticky i vědecky připravení. To platí zejména v těch oblastech (filosofie, historie), kde některé nesprávné názory zastávané T. G. Masarykem setrvávají v myslích části naší starší inteligence, a to u té části, která v minulosti častokrát (na p.ř. v podobě pomoci demokratickému Španělsku, při sbírkách na oběti nacistické persequce v době okupace) zastávala objektivně velmi pokrokové stanovisko.

Právě u této části inteligence se někdy setkáváme s názory, které hodnotí na Masarykovi zejména jeho „realismus“. Je pozoruhodné, že často i lidé, kteří ve svém vědním oboru zastávají správné názory a používají správných vědeckých method, žijí někdy v ilusích o správnosti Masarykovy tak zvané realistické metody, o vědeckosti jeho „realistického“ přístupu k faktům a jejím společenskému životu.

II.

„T. G. Masaryk bude sotva mít pochybnou čest, aby parádoval mezi filozofy, kteří vybudovali nové nebývalé systémy. Výklad o jeho filosofii sotva zaujme mnoho stránek v dějinách filosofického myšlení.“ Tak hodnotí Masaryka J. B. Kozák v práci,⁴ kterou jistě nikdo nebude — stejně jako jejího autora — obviňovat z toho, že by chtěla snižovat Masarykův význam. A jako na potvrzení názoru výše uvedeného přichází druhý z profesorů filosofie předmnichovské republiky, J. Tvrđý, který začíná kapitolu o Masarykovi ve svém „Průvodci“ slovy: „Masaryka jsme nezařadili do vývoje filosofického myšlení...“, což zdůvodňuje tím, že Masaryk nevytvořil žádný filosofický směr a že jej nelze k žádnému z filosofických směrů řadit.

Je ovšem pravda, že se někteří filosofové pokoušeli vymýšlet pro Masarykovo filosofii i různé názvy. Tak na př. A. I. Bláha ji nazývá „humanistickým synergismem“.⁵ Tyto pokusy však většinou zapadly bez většího ohlasu.

Masaryk skutečně nevytvořil žádný nový systém, jeho názory také nejsou uceleny. Důvod, proč jej mnozí naši filosofové nezařazovali do žádných systémů, není ovšem jen v tom, co vidí na př. M. Trapl,⁶ t. j. v bezradnosti školských katedrových profesorů, ale daleko hloub.

Masaryk totiž nebyl žádný hluboký, veliký myslitel, který by do všech důsledků promýšlel otázky, o nichž psal nebo přednášel. Z jeho spisů — uveďme zejména Českou otázku a Naši nynější krizi — v nichž se pokoušel formulovat svůj realistický program — je zřejmé, že svou filosofii vždy jen zdůvodňoval některé své záměry a politické cíle. V tomto směru — v hledání filosofické opory pro svou praxi — byl Masaryk typický eklektik, vybíral ze všech idealistických filosofů vždy to, co k podepření svých názorů potřeboval. Že nebyl přívržencem žádného směru, to vyplývá i z posudku, který připravovala vědecká rada pražské university, když zdůvodňovala a doporučovala Masarykovo jmenování profesorem. V tomto posudku se mimo jiné říká: „Masaryk není přívržencem žádné určité soustavy, nýbrž celkem empirickému směru oddán jest a moderní anglické filosofii, která v obor sociologie zasahuje, se blíží, aniž však výstředností pozitivismu a socialismu sdílí.“⁷

Je ovšem skutečností, že mnozí z posuzovatelů Masarykova díla v době první republiky se pokoušeli zdůvodnit, že Masaryk patří v podstatě do velké skupiny pozitivistických filosofů, kamž patří i tím, jak formuloval svůj realismus. Masaryk má beze sporu, zejména v prvních letech své filosofické dráhy, značné sympatie k pozitivismu. Přitom — jak ukazuje mimo jiné i Zdeněk Nejedlý — si více váží z pozitivistů J. S. Milla než Comta. Je ovšem pravda, že ani v tomto směru nebyl Masaryk nijak důsledný. Souhlasím téměř úplně v tomto směru s F. J. Fajfrem,⁸ který se otázkou Masarykova poměru pozitivismu a ke Comtovi zabýval, že totiž Masaryk je „positivista nepodařený“, a to proto, že mu jeho pozitivisticko-realistické koncepce vždy narušilo náboženství.

Podstatou Masarykova filosofického názoru byl ovšem theismus, náboženství. Masaryk byl vždy více náboženským myslitelem než vědeckým filosofem. A to je další důvod, proč nebýval mnohými buržoasnými filozofy řazen do celkového vývoje filosofických systémů a směrů. Vždyť dokonce i část idealistických filosofů neřadí do dějin filosofie vyloženě náboženského myslitele.

To, že byl Masaryk skutečný theista ve svých názorech, není třeba široce

dokazovat. To jistě potvrdí každý, kdo si jen trochu podrobněji přečetl některé z jeho děl, to konečně potvrzuje i *Karel Čapek* ve svých „Hovorech“ i v „Mlčení“, to se konečně nepodařilo zastřít ani těm největším obdivovatelům Masarykovy filosofie. Tak píše na př. M. Trapl v knize „Vědecké základy Masarykovy politiky“, že se ovšem nedá popřít, že Masarykovi je vždy hlavní silou určující společenský vývoj náboženství. Je pravda, že z dřívějších posuzovatelů Masarykovy filosofie vytýkají toto náboženské stanovisko zejména *J. L. Fischer*,⁹ a zmíněný již *F. Faifr*. Dokonce i v jeho nejvědeckější práci (v níž je mimochodem nejvíce patrný vliv pozitivismu) „Základové konkrétné logiky“ je patrná autorova teistická tendence. Masarykův pozitivismus je i v této práci narušován náboženským irracionalismem.

Proto pouze někteří mladší filosofové, kteří dříve neznali dílo Masarykovo nebo o něm věděli jen z různých brožurek, mohli být překvapeni zjištěním, že podstatou Masarykovy filosofie byl vždy fideismus.

Tuto skutečnost se nepodařilo zastřít dokonce ani katolickým filosofům, kteří se po roce 1945 pokoušeli dokazovat, že Masarykův realismus byl jakousi filosofií středu, filosofií stojící mezi idealismem a materialismem. Nejjasnějším pokusem o podobné zastření podstaty Masarykovy filosofie v poválečném údobí je článek *M. Habáně*,¹⁰ v němž čteme „... realismus učinil Masaryka vítězem v myšlenkovém souboji mezi subjektivismem, pozitivismem, materialismem a idealismem ve filosofickém a světovém názoru na člověka a jeho život“, nebo „Realismus není postižen protichůdným bojem mezi materialismem a idealismem“. Tento názor arci neobstojí. Nelze najít nějaké „realistické“ pojitko mezi materialismem a idealismem.¹¹ Není třeba se dovolávat v této otázce ani klasiků, abychom dokázali nesmyslnost takové „střední cesty“ v odpovědi na základní otázku filosofie. Stačí se obrátit přímo k Masarykovi. Masaryk na mnoha místech svých prací píše: „... a proto jen prostě opakuji, že jsem rozhodným odpůrcem materialistického názoru na svět“,¹² prohlašuje, že „materialismus je filosofií zastaralou“,¹³ a v Otázce sociální přímo ukazuje v polemice s Marxem a Engelsem své stanovisko v poměru k otázce o původnosti hmoty a vědomí. Zde se také dovolává proti Engelsovi zejména Huma a Kanta.¹⁴

Masarykův realismus nebyl tedy žádný směr stojící mimo hlavní filosofické směry. Masaryk byl theista, a to theista zcela zásadní. Všechna jeho díla to dokazují, Sebevraždou počínaje a Moderním bojem o náboženství konče. Masaryk se ani nepokouší tuto skutečnost nějak zastřít. Jeho realismus tak vždy v základních otázkách vyúsťuje v teistický irracionalismus.

Podle mého názoru Masarykův realismus, který se pokoušel formulovat v 90. letech minulého století, nelze chápat ani v jeho vlastním pojetí jako zcela samostatný, ucelený filosofický názor na svět, ale spíše jako politický program a dále metodu zkoumání okolních jevů. Jestliže i někteří idealističtí filosofové celkem oprávněně viděli hlavní přínos pozitivismu v jeho metodě,¹⁵ pak, myslím, to tím spíše opravdu platí o Masarykově realismu.

Masaryk se také ve všech svých spisech vždy snaží klást realismus především jako protiklad t. zv. historismu, t. j. dialektickému zkoumání jevů v přírodě a společnosti. To je zřejmé z pozorného čtení nejen České otázky a Naší nynější krise, v nichž je Masarykův realistický program (především jako filosofie dějin a politický program) formulován, ale i z Otázky sociální, z řady míst Čapkových Hovorů atd.¹⁶

Masaryk se nikde nepokusil realismus jako filosofický směr a ucelený

systém ani blíže popsat a vysvětlit. Zato však mnohokrát vyzdvihuje svůj realistickou metodu, realistický přístup k věcem.

Konečně i většina těch filosofů a sociologů, kteří se pokoušeli vysvětlovat Masarykovy názory, na př. A. I. Bláha, E. Chalupný, F. Čáda, M. Trapl, zdůrazňují Masarykův realistický přístup k věcem jako základ celého jeho realismu.

III.

Masarykův realismus jako metoda zkoumání jevů a procesů okolního světa byl také vydáván velkou řadou našich sociologů, filosofů a často i historiků¹⁷ za způsob nazírání, který umožnil Masarykovi zaujmout správné vědecké stanovisko ve vědě i v životě. Nejjasněji je tato koncepce patrná z citované již knížky M. Trapla. Nelze proto správně vysvětlit Masarykovy filosofické názory, nezabýváme-li se podrobněji posuzováním jeho vědecké metody.

Tomuto problému je nutno věnovat tím více pozornosti proto, že — jak ukázaly i některé diskuse na naší universitě — názor o vědeckosti Masarykovy realistické metody se dosud udržuje u části starší generace našich vědců. Při tom mu byla věnována poměrně malá pozornost. (Mimo nepublikovaný projev doc. Macháčka na vědecké konferenci brněnské university v roce 1956 nevím o žádném jiném pokusu vyrovnat se s touto otázkou.)

Masaryk, pokud o své realistické metodě píše, nenechává nikoho na pochybách, co svým realismem jako metodou zkoumání jevů míní. Názorně je formulována tato metoda na př. v Otázce sociální: „Marx a Engels kladou ovšem hlavní váhu na moment historický a vývojový ‚dialektický‘. V tom právě tkví jejich historism, tento jejich historism viděl ve světě jen samý pohyb a jen pohyb... neviděl dost, abych mluvil terminologií Engelsovou, věci ‚hotových‘, věci ‚v klidu‘... proti tomuto historismu... stavím realism: napřed věci a pak vývoj. Anebo, jak jsem to formuloval v Základech konkrétné logiky: Moment světa statický a nikoliv dynamický zdá se mi vlastním a hlavním cílem myšlení.“¹⁸ Opravdu těžko bychom hledali u jiných filosofů tak jasně vyjádřené protidialektické stanovisko.

Zmíněné místo z Otázky sociální bylo vybráno proto, že je zde Masarykův realismus formulován v protikladu k historismu celkem nejjasněji. Konečně čtenář Otázky sociální nebo i jiných spisů najde i jiné doklady o tom, že vybrané místo opravdu podstatu Masarykova realismu nejlépe vystihuje.

Masaryk se ovšem — a to je též příznačné — snažil toto své protidialektické stanovisko alespoň částečně zastírat. Proto ve všech případech, kdy otevřeně útočí proti historismu, snaží se mluvit „o historismu upřílišněném“. Skutečností však zůstává — a to je to nejpodstatnější —, že odkazoval čtenáře na to, aby vždy nejdříve zkoumali statický stav věci. V tomto smyslu nejde o věc dnes nějak uměle vykonstruovanou. Konečně i M. Trapl, kterého nikdo nemůže podezírat z jeho dřívější malé úcty k autoritě T. G. Masaryka, zdůrazňuje, že Masaryk ve svých sociologických pracích rozpracovává sice statiku, že však opomíjí dynamiku. Tuto skutečnost nelze popřít.

V tomto smyslu byl Masarykův realismus daleko konservativnější než postoj celé řady ostatních filosofů předmnichovské republiky, jmenovitě na př. A. I. Bláha, J. L. Fišera, J. Tvrďého atd.

Tento protidialektický postoj Masarykův svědčí již sám o sobě o jeho jednostranném stanovisku gnoseo-

logické m. Zkoumání věcí pouze v jejich „klidu“ pochopitelně znemožňovalo sledovat objektivní realitu tak, jak se ve skutečnosti vyskytuje, to jest v ustavičném dialektickém procesu. Masaryk tak — ať již chce nebo nechce — nutně zjednodušuje celé zkoumání věcí, zplošťuje proces poznání. Tím si prakticky, i kdyby nešlo o záměrné volení této metody, sám znemožňuje poznat objektivně existující skutečnost. Vždyť „poznání hmoty člověkem je poznávání forem pohybů hmoty, protože ve světě neexistuje nic kromě pohybující se hmoty, při čemž pohyb hmoty má vždy určité formy“.¹⁹

A přímo zase na Masarykových spisech si můžeme ukázat, kam toto realistické, protihistorické stanovisko v přístupu k jevům okolního světa nutně vede. Masaryk několikrát vytyká na př. Darwinově theorii, že je také historismus.²⁰ Tak na př. v Hovorech říká: „Po mém rozumu je darwinism jedna z forem historicismu a relativismu, proti kterému jsem vždycky hájil realismus.“²¹

Právě odmítání historického přístupu k jevům a procesům, jež probíhají v přírodě a ve společnosti, vedlo u Masaryka zcela nutně k tomu, že bylo prakticky znemožněno poznání skutečných příčin jednotlivých jevů a podmínek jednotlivých procesů. Je přirozené, že kdybychom historickou metodu odstranili z biologie a z přírodních věd vůbec, nemohli bychom nikdy vysvětlit vznik a vývoj živých organismů a stanovit zákonitosti ve vývoji přírody. Tím by ovšem přestaly být přírodní vědy skutečně vědeckými disciplinami.

Logickým závěrem této Masarykovy metody je ovšem i jeho negativní postoj k uznání kauzality. Masaryk sám ve svých pracích ukazuje, že nevěří v kauzalitu tak, přesněji v takovém smyslu, jak ji chápali Marx a Engels. Proto také v některých svých závěrech byl Masaryk velmi blízko teleologickému výkladu.²²

Logickým důsledkem popírání historické metody při zkoumání jevů, jak se to projevilo na př. v Masarykově odporu k darwinismu, byl ovšem potom závěr: Masaryk přejímá fideistický výklad vzniku života. Jak sám říká, proti Darwinově theorii zastával theorii kreační. „... držím se hypotese tvořitelské: s tvůrcem mně ideje dostávají jistou podstatu metafysickou, totiž že jsou a byly ideami tvořitelovými“.²³

Stejný postoj zastával Masaryk, i pokud se týká názorů na společnost. I zde zdůrazňoval: „Věci, ne historie, věci, ne vývoj je heslo realismu, jak mu rozumím.“²⁴ A z tohoto zorného úhlu odmítá Masaryk i historickou metodu ve společenských vědách. Tím se mu pochopitelně společenské vědy na jedné straně stávají „registraturou faktů“, na druhé straně si musí Masaryk vynýšlet filosofii dějin sám. A myslím, že není třeba široce dokazovat, že se tak hlavním společenským faktorem u Masaryka zase stává náboženství. Realistická metoda v přístupu ke společenským jevům by zcela logicky nutně zavedla každého k idealismu a fideismu.²⁵ Že tomu tak skutečně je, to dokazuje jeho Sebevražda, Problém malého národa, Česká otázka a ostatní Masarykova díla. Tedy i v oboru společenských věd se ukazuje Masarykův realismus jako metoda nevědecká a možno přímo říci protivědecká.

Masaryk ovšem neodmítá z dialektické metody pouze myšlenku vývojovou, ale odmítá dialektiku vůbec. V Otázce sociální v několika kapitolách (zvláště oddíl B, který má přímo název „Marxův historism: Dialektika materialistická“) Masaryk odmítá dialektiku i „ve způsobu Hegelově“. Přímou zdůrazňuje, že „objektivní dialektika v přírodě neexistuje“.

Nejvážnější námítky má ovšem Masaryk proti dialektické zásadě o boji a jednotě protikladů. Tak na př. ve zmíněné již kapitole Otázky sociální se

přímo pokouší dokázat, že „Ve věcech samých není dialektické protivity.“²⁶ Masaryk spolu s bojem proti učení o protikladech, o rozporech (jež nabývá zvláště v poslední době velikého významu, jak ukazují mimo jiné i články časopisu *Ženminžibao*) má především v nelibosti Marxovy a Engelsovy názory o vývoji ve skocích.

Z Masarykových spisů — a to nejen z Otázky sociální, kde ovšem jeho názory na vývoj ve společnosti jsou nejzřetelnější, ale i z České otázky a Naší nynější krise — je zřejmé, že Masaryk odmítá dialektiku především proto, že je sám proti revoluci. V naší nynější krizi na př. píše: „Člověk moderně vzdělaný poznává, že společnost se vyvíjí krokem a ne skokem, a proto stojí ve všech oborech, tedy i v politice o stálou práci reformní. Je tedy proti všeliké revoluci, (podtrženo Masarykem), proti revoluci zdola i shora. Revoluční taktika je taktika zastaralá, je šosáctví. Realistické a konkrétní pojmání společnosti a státu vylučuje politický romantismus; realism a revoluce (násilná) jsou naprosté protivity.“²⁷

Masaryk se ovšem nemohl vyhnout tomu, aby vůbec vypustil ze svých úvah vývoj. Snažil se ovšem líčit jej vždy jen jako poznenáhly pokrok. Stejně jako ostatní buržoasní subjektivní sociologové (v mnohých směrech má Masaryk velmi blízko k názorům N. Michajlovského), mluvil i Masaryk o vývoji a pokroku společnosti vůbec, nikdy neviděl a neuznával jednotlivé společenské formace a hlavně ovšem zdůrazňoval poznenáhlost vývoje. Tak na př. v Ideálech humanitních zdůrazňuje: „Pochopujeme pořád víc a více, že to čeho jsme dosáhli — a je to velice nedokonalé — jistě se vyvíjelo tisíce let, že tedy pokrok bude povolný. Žádný skok, žádný zázrak se nestane.“²⁸ Masaryk se ovšem snažil popírat — a to zejména v době před první světovou válkou — nutnost jakýchkoli revolucí. V této své snaze, aby odvrátil masy od revoluce, používá Masaryk někdy opravdu pozoruhodných (mírně řečeno) tvrzení. Tak čteme na př. v Naší nynější krizi: „Politická revoluce byla aristokratický sport, dělali ji vždy velicí páni, z dlouhé chvíle se bili, jako z dlouhé chvíle pili a mlkovali — nerozumně a nevzdělaně masy lidu jim robotily, dávaly jim své dcery a ženy a stavěly jim barikády.“²⁹

Z těchto i podobných míst je ovšem zřejmé, proč Masaryk proti objektivní dialektice tolik bojoval, proč také zamítal dialektickou metodu. Myslím, že není příliš odvážné tvrzení, že Masaryk zcela záměrně (a zde se v podstatě shodují i s J. Tvrđým) přizpůsoboval své filosofické názory — v tomto směru jde o realistickou metodu — svým politickým cílům. Masarykovým cílem beze sporu bylo udržení kapitalistického řádu. Tomuto cíli sloužila i jeho náboženská teorie a realistická metoda. Idealistická dialektika — a tím méně ovšem materialistická — nemohly a nemohou žádnému politikovi, který chce zachránit kapitalismus, skutečně sloužit.

Masaryk, pokud o vývoji vůbec mluví, dostává se nanejvýš k plochému evolucionismu.

Masarykova realistická metoda uplatňovaná ve vědecké práci — nezáleží na tom, zda v oboru přírodních nebo společenských věd — to jest, jednostranné zkoumání jevů vytržených a izolovaných z procesu jejich vývoje znemožňuje ovšem důkladné vědecké zkoumání jevů samých. Masarykova realistická metoda znemožňuje zejména poznávání příčin jednotlivých jevů a brání proto v odhalení zákonitosti vývoje. Tak konec konců vede k nutnosti hledat příčiny jevů nikoliv v objektivním světě (zvláště když popřeme dialektiku protikladů ve věcech samých), t. j. tam, kde skutečně jsou, a nutí nás

nacházet je v myšlení samém, v subjektivních představách. Metafysický přístup k věcem — i ve své „realistické“ podobě — vede konec konců k idealismu i v takových případech, kdy by badatel třeba asi nechtěl sám záměrně skreslovat skutečnost.

Realistická metoda zkoumání jevů je tedy gnosologický kořen Masarykova theismu. Víme totiž, že gnoseologické kořeny idealismu a fideismu spočívají právě v nesprávných metodách zkoumání a posuzování jevů, v neschopnosti nebo i záměrné neochotě vidět skutečné, objektivně existující zákonitosti vývoje, spočívají i v nehistorickém, nedialektickém přístupu k objektivní realitě, nebo ve vyzdvihování jedné stránky skutečnosti a jejím přečeňování.

Hlavním kritériem správnosti každé theorie — a ovšem tedy i hlavním kritériem správnosti různých metod zkoumání vnějšího světa — je a může být toliko praxe. Neboť vždy ve všech případech lidé jen tehdy, když ve společenské praxi — ať již jde o výrobní proces, ať o vědecký experiment nebo konečně politickou praxi — dosahují očekávaných výsledků, jen tehdy získávají potvrzení o správnosti svých názorů a pochopitelně i o správnosti metod, s jejichž pomocí si své názory tvoří.

Pokud se týká Masaryka a jeho realismu, je nesporné, že právě společenská praxe velmi jasně potvrdila nesprávnost hlavních jeho názorů. Je pochopitelné, že tím byla vyvrácena i jakákoli tvrzení o vědeckosti a správnosti Masaryka realistického přístupu ke zkoumání skutečnosti. Stačí uvést z mnoha jeho závěrů alespoň dva příklady, které dokazují nesprávnost jeho realismu v protikladu k marxistické dialektice. Předně jeho postoj k Velké říjnové socialistické revoluci a dále jeho názor o možnostech dalšího vývoje u nás. Stačí konfrontovat jeho Českou otázku (zde nejen stojí doslova, že „revoluce je v Čechách prostě nemožná“,³⁰ ale i celý smysl práce to dokazuje) se skutečností. Masaryk sám konec konců byl nucen tento svůj názor z České otázky opravit, a to zejména v důsledku praxe z první světové války, jak to učinil ve „Světové revoluci“.

Nemělo by ovšem smysl zabývat se podrobněji Masarykovým realismem, kdyby právě i ještě dnes nežili lidé, kteří vidí v realistické metodě přece jen metodu vědeckou. A právě zde je třeba ukázat na to, že ani sebelepší úmysly, ani sebepoctivější snaha pravdivě zachytit dění okolního světa by nemohla vést ke správnému cíli, kdybychom se drželi realistické protidialektické metody, jak ji propagoval ve svých pracích právě Masaryk.

IV.

Velmi vžitý názor týkající se Masarykova realismu je ovšem domněnka, že realismus je filosofický směr a metoda velmi přátelská nebo přímo dokonce založená na vědě nebo na vědeckém poznání. Masaryk sám vždy vystupoval jako obhájce vědy a naznačoval v mnoha spisech, že jeho realismus vychází z vědeckých poznatků. Tak na př. uvádí, že „realismus pro doplnění našeho vědeckého a filosofického vzdělání dbá více než doba předchozí přírodních věd a obzvláště věd sociálních“, a že „realism je pokus znárodnit všechnu vědu a filosofii: nezadávaje vědecké přesnosti realismus chce vědu učinit přístupnou všem vrstvám národa“.³¹ S obsahem jeho prohlášení o vědě a o jejím využívání v politice bychom mohli skutečně souhlasit.

A je pravda, že v důsledku právě těchto Masarykových prohlášení a některých jeho politických akcí (účast v boji o Rukopisy) vyvozovali mnozí, že Masaryk patřil k nejdůležitějším našim vědeckým filosofům, že budoval svůj světový názor na pokladě poznatků nejnovějších věd.

Bylo by ovšem nesprávné tvrdit, že se Masaryk o vědu nezajímal, že neshledoval vědecké objevy své doby. Opak je pravda: Masaryk nové vědecké poznatky sledoval velmi intensivně, jak na to ukazují i všichni jeho životopisci. To ovšem ještě neříká mnoho o Masarykově poměru k vědě. Důležité totiž pro každého člověka — a tedy i pro Masaryka — je skutečnost, kolik si ten který člověk z vědeckých poznatků osvojuje, co si z nich vybírá a jak na základě těchto poznatků vytváří svůj světový názor. Na tuto otázku, pokud se týče Masaryka, odpověděl nedvojsmyslně již Zdeněk Nejedlý: „Vědě se učí Masaryk ve všem a od každého, ale nedá si tím porušit idealistický kořen svého představování si světa — právě jako zase při náboženství.“³²

Byl by na druhé straně stejný omyl se domnívat, že Masaryk prostě poznatky věd, jež odporovaly jeho názorům, pomíjel. Naopak: Masaryk zcela cílevědomě proti vědeckým faktům a teoriím, které odporovaly jeho subjektivním představám a jeho politickým činům, bojoval, a to z posic svého realismu. To je možno ukázat na řadě příkladů jak z oboru věd přírodních, tak i společenských.

Pokud se týká Masarykova odmítavého postoje k novým poznatkům a teoriím přírodovědeckým, je právě nejtypičtějším příkladem jeho poměr k darwinismu. Masaryk po celou dobu své veřejné, přednáškové i publicistické činnosti — od článku O pokroku, vývoji a osvětě z roku 1877, ve svých univerzitních přednáškách, v Otázce sociální, v Ideálech humanitních a konečně v Čapkových Hovorech — projevuje nesmiřitelný poměr k Darwinově nauce, často myšlenky velkého anglického vědce skresluje a snaží se vyvracet.³³

Masaryk vystupoval proti darwinismu zejména proto, že, jak konečně sám naznačuje, nacházel v něm oporu a zdůvodnění materialismu. Ve výše zmíněném článku O pokroku, vývoji a osvětě se snaží dokázat, že „... darwinisté soudnějši a klidnějši nepouytějši se do otázek, po nichž darwinismu nic není“ a dále, že „darwinismus není totožný s atheismem a materialismem, jak se vůbec za to má: že tedy řádění Haecklů, Büchnerů a pod. darwinismu samému přičísti se nedá“.

Zde se Masaryk přímo snaží vymezit vědě její místo, určit hranice vědeckého bádání: nepouštět se do otázek, po nichž vědě nic není. Vědci mají ponechat otázky vzniku a vývoje přírody, bohoslovcům. A když se někteří vědci přece jen odvažují překročit tuto hranici, nazývá Masaryk jejich činnost — řáděním.

Zde nás nemůže mýlit to, že se tato „výtku“ týká Haeckla a Büchnera, které kritisoval na př. také Engels. Engels vytýkal — zvláště Büchnerovi ovšem — že jeho materialismus je vulgární a že tak Büchner často věc materialismu v očích veřejnosti diskredituje. Při tom ovšem víme, že Engels — a zvláště později Lenin — vysoko vyzdvihovali na př. činnost Haecklova. Masarykova kritika obou těchto přírodovědců ovšem byla vedena ze zcela jiných posic než kritika Engelsova. Masaryk především zdůrazňoval, že nevěří, že se „jak to chce Haeckel, množství živočichů vyvinulo z několika pradruhů, nebo dokonce z pradruhů jednoho... držím se hypotese tvořitelské.“³⁴ Masaryk nedělal rozdíl mezi materialismem vulgárním a materialismem vědeckým, dialektickým. Kritikuje z posic fideismu materialismus všechen a zásadně

ho odmítá. Odmítá při tom často i vědecké poznatky přírodních věd, pokud mohly podporovat materialistické nazírání na svět.³⁵

Theista Masaryk arci nemůže přijímat fakta byť i vědou ověřená, která by narušovala jeho světový názor. Tím se ovšem dostává do rozporu s přírodovědeckými fakty a s výsledky přírodních věd. Tuto skutečnost nelze omalovat tím, že Masaryk nebyl přírodovědec. Je fakt, že se v jeho době darwinismus stával opravdu názorem většiny pokrokového lidstva. Profesor Masaryk proti darwinismu bojoval v době, kdy na př. na Brněnsku učitel Krkoška byl pronásledován školní radou za to, že dělá přednášky o darwinismu.³⁶

Masaryk ovšem vždy zdůrazňoval, že jeho vědním oborem je sociologie. Je proto třeba si položit otázku, zda Masaryk dovedl alespoň v oblasti společenských věd zaujímat důsledné vědecké hledisko. A nutno přímo říci, že tomu tak nebylo. Ukázali jsme již v jiné souvislosti, jak Masaryk prosazováním „realistického“ přístupu ke zkoumání společenských dějů se přímo znevažoval, i kdyby byl snad chtěl, pravdivě poznávat zákonitosti společenského vývoje. Nejjasněji se ovšem ukazuje Masarykovo protivědecké stanovisko v oblasti společenských věd v jeho práci „Otázka sociální“. Připomeňme si na př. jeho postoj k politické ekonomii.

„Otázka sociální“ ukazuje Masarykův protivědecký přístup k výkladu společenských jevů zcela názorně. Zde odsuzuje Masaryk vědecký socialismus, zde však ukazuje* (zřetelněji než kdekoli jinde) svou hrůzu před revolucí, zde projevuje názorně svou marnou snahu zabránit šíření vědeckých poznatků o vývoji společnosti.

Je příznačné pro Masaryka, že se v této práci dovolává několikrát přímo Bernsteina: „Nejrozhodněji a nejurčitěji opouští učení Marxovo Bernstein. Bernstein ve svých člancích v Neue Zeit podává vůbec dosti pronikavou kritiku Marxe. Budeme se Bernsteina dovolávat častěji.“³⁷ Masaryk tedy zcela záměrně využívá ve své práci právě těch revisionistických prací, které nejostřeji vystupovaly proti revolučnímu jádru marxismu. Bylo by ovšem velmi zajímavé sledovat nejen to, co Masaryk (i v tomto směru velký eklektik) přejal z Bernsteina, ale — to by mělo zajímat zvláště naše filosofy — ukázat, do jaké míry v Otázce sociální navazuje Masaryk na svého učitele náboženství Procházkou a na jeho „Otázku dělnickou“.³⁸

Masaryk zamítal tedy skutečně vědecký výklad vývoje společnosti. Zato přijímal a zastával nejrůznější smyšlenky a fantázie. Nejde nám v této souvislosti jen o jeho náboženský výklad dějin společnosti. Zde si chceme všimnout jeho postoje k malthusianství. Masaryk v Otázce sociální vysvětluje mimo jiné i podstatu Malthusova schématu a píše: „Od dob Malthusových napsalo se toho o tomto problému velmi mnoho, ale nevidím, že bychom byli valně pokročili. Pro přesnou theorii populační nedostává se nám nejen fakt, nýbrž ani theoretického výkladu. Také statistika a výpočty Malthusovy na ní založené jsou nesprávné, ale myšlenka základní je myslím správná.“³⁹ Tedy v témž spise, v němž Masaryk odmítá marxismus (ačkoli sám píše na několika místech, že fakta jej potvrzují), vyslovuje souhlas s Malthusovou teorií, ačkoli sám uvádí, že fakta jsou proti ní a výpočty na ní založené jsou nesprávné. A co víc: Masaryk se na téže stránce pokouší hájit Malthuse proti Marxovi: „Marx proti Malthusovi psal velmi ostře. Podle Marxe přelidnění absolutního není, je jen relativní — kapitalismus si způsobuje svou rezervní armádu nezaměstnaných.

Nehledíc k tomu, že tato armáda nezaměstnaných, jak jsem právě řekl, neexistuje, není odpor Marxův proti Malthusovi dosud pochopitelný.“ Masaryk dále dokonce dokazuje, že je možné, aby i socialisté přijali Malthusovo učení.

Ve svém protivědeckém postoji se ovšem Masaryk shoduje se všemi idealistickými filozofy, zvláště se svým oblíbeným učitelem Platonem. Ne náhodou uvádí na př. jako důkaz toho, že je platonikem, jak píše Karel Čapek v Hovorech, právě svůj odpor proti darwinismu. Masaryk, který svou dráhu filozofa zahájil pracemi o Platonovi, v stáří se k Platonovi stále více a více hlásí. A to nejen v Čapkových Hovorech, ale i při různých jiných příležitostech, na př. v roce 1934, když mu byl udělován doktorát theologie.⁴⁰

A tím by bylo možné uzavřít i poznámku o poměru T. G. Masaryka k vědeckým poznatkům. Odvolávám se při tom na citát z W. C. Dumpiera, filozofa, jehož nikdo nemůže pokládat za stoupence marxismu, který napsal: „Platonismu v jeho rozličných formách bylo souzeno, aby byl představitelem řeckého myšlení v následujících stoletích; tato skutečnost je jednou z příčin, že vědecký život zmizel ze světa na tisíc let. Platon byl veliký filozof, ale pro historii experimentální vědy jej nutno považovat za neštěstí.“⁴¹

V.

Kriteriem každého díla, měřítkem činnosti každého člověka, jsou konec konců výsledky jeho práce. A není sporu o tom — a současný vývoj v naší republice to jasně potvrzuje —, že je možno jíti dále vpřed jedině ve znamení zcela jiných názorů, než zastával právě Masaryk. Je také pravda, že mnohé Masarykovy názory nám dnes připadají opravdu v pravém slova smyslu překonané. To je skutečnost, kterou nelze popírat.

Závažnou otázkou ovšem je to, jak byly přijímány mnohé v tehdejší době již dávno zastaralé názory Masarykovy v letech, kdy žil. To je důležitá otázka nejen proto, že nás zajímá zjistit vliv a dosah Masarykovy působnosti a vlivu na tehdejší mladou generaci, ale i proto, abychom se mohli vypořádat s jednou s nejběžnějších námitek obhájců Masaryka, že totiž „je snadné s dnešního hlediska posuzovat názory hlášené před více než půl stoletím“.

A tu je nutno říci, že v Masarykově době existovali již nejen jednotliví filozofové, ale celé veliké politické strany (sociální demokracie), které zastávaly daleko správnější názory, než jaké hlásal Masaryk. To platí nejen o vyloženě politických názorech, v nichž pochopitelně byl zásadní rozdíl mezi obhájcem kapitalistického řádu a zastánci theorie o nutnosti jeho svržení, ale i o názorech na různé pokrokové theorie přírodních i společenských věd. Masaryk rozhodně nepatřil (svým postojem k darwinismu a marxismu) k nejpokrokovějším lidem své doby.

A dokonce nutno říci, že nepatřil ani k nejpokrokovějším příslušníkům z řad buržoasních politiků. Celý jeho postoj na př. k otázce Omladiny — jak se nám jeví zvláště z jeho spisu Naše nynější krise —, ukazuje, že mladá generace pozdějších měšťáckých politiků sdružená v Omladině měla pokrokovější a správnější názory, než měl ve své době Masaryk.

Právě i Česká otázka a Naše nynější krise ukazují, jak Masaryk — a jeho politický program: realismus — nebyl skutečně tím pokrokovým činitelem, za jakého jej vydávala buržoasní historie a filozofie.

Zarážející skutečností ovšem je to, že se proti Masarykovým názorům

prakticky neozvaly žádné vážnější kritické hlasy z řad naší sociální demokracie. Jeho Otázka sociální byla tehdejšími našim dělnickým tiskem přijata opravdu velmi příznivě. A tak vlastně jediné kritiky tohoto Masarykova díla z doby, v níž vyšlo, máme od cizích autorů — (Plechanov a Labriola).⁴² Tento zarážející fakt je ovšem vysvětlitelný opravdu malou theoretickou vyspělostí tehdejšího našeho dělnického hnutí. Tato nízká theoretická úroveň je i příčinou, proč mohl konec konců Masaryk tolik svými názory ovlivňovat naše dělnické hnutí, proč mohl svou Otázkou sociální a řadou dalších přednášek a projevů plnit po určitou dobu — ač sám nemarxista — úlohu podobnou té, kterou sehráli revisionisté v posledních desetiletích minulého a v prvních letech našeho století.

Jestliže poměrně nízká úroveň v oblasti theorie, jež provázela počátky našeho dělnického hnutí, byla hlavní příčinou, proč v Masarykově době nedokázal žádný z představitelů sociální demokracie důkladně rozebrat alespoň jeho Otázku sociální a ukázat falešnost jeho názoru, pak ovšem nutno též říci, že jediné lidé s důkladnými theoretickými a odbornými filosofickými nebo historickými znalostmi mohou v současné době úspěšně bojovat proti přežívajícím Masarykovým filosofickým názorům, jak jím byl na př. jeho realismus.

P o z n á m k y

¹ Zdeněk Nejedlý, T. G. Masaryk, I. díl.

² Josef Tvrďý, Průvodce dějinami evropské filosofie, 1946, str. 465.

³ Myslím ovšem na jeho velkou monografii. V brožůře napsané po roce 1945 jsou některé názory, s nimiž by ovšem nebylo možno souhlasit. (Zejména při hodnocení činnosti T. G. Masaryka před I. světovou válkou.)

⁴ J. B. Kozák, Masaryk filosof, Praha 1925.

⁵ Herben—Hartl—Bláha, T. G. Masaryk, sa vie, sa politique, sa philosophie, Praha 1923.

⁶ M. Trapl, Vědecké základy Masarykovy politiky, str. 25.

⁷ Zdeněk Nejedlý, T. G. Masaryk, II. díl, str. 297, a taktéž J. Dolanský, Masaryk a Rusko, Sovětská literatura, 1954, str. 605.

⁸ František Fajfr, Masaryk a Comte, Gdyně, 1925. (Viz též jeho práci Masaryk a pozitivismus.)

⁹ J. L. Fišer, Dvě kapitoly k Masarykově sociologii (viz též jeho články o Masarykovi ve sborníku „Vůdce generací“).

¹⁰ Metoděj Habán, Realismus ve filosofii a v životě, Věda a život, ročník 1946, č. 4, str. 145.

¹¹ Názor o realismu jako filosofii střední cesty šířili u nás po roce 1945 právě ti politikové, kteří usilovali o t. zv. politiku střední síly, jako na př. Dr. E. Beneš.

¹² T. G. Masaryk, Česká otázka, str. 223.

¹³ T. G. Masaryk, Naše nynější krise, (vydáno spolu s Českou otázkou), str. 320.

¹⁴ T. G. Masaryk, Otázka sociální, I. oddíl, C, 12.

¹⁵ To činí na př. J. B. Kozák v citované již brožůře. Také Masaryk klade, na př. v „České otázce“, ale i v „Základech konkrétní logiky“ hlavní důraz na realistickou metodu. Bude proto této metodě věnovat nadále hlavní pozornost.

¹⁶ Srovnej alespoň: T. G. Masaryk, Česká otázka, §§ 56, 61, 62 a Otázka sociální, I, § 17, 32. Částečně jsem se otázkou realismu zabýval v souvislosti s Masarykovým poměrem k darwinismu (viz pozn. 20), dále pak v referátě na plenu katedry ZML brněnské university v lednu 1956.

¹⁷ Z historiků uvádím alespoň prof. Jindřicha Vančuru, zejména jeho stať „Jak se Masaryk zavděčil českému dějepisu“, která byla mimo jiné ostře napadena Pekařem. (Viz Jan Herben, Masarykova sekta a Gollova škola.)

¹⁸ T. G. Masaryk, Otázka sociální, I. díl, str. 102—103.

¹⁹ Mao Ce-tung, Spisy II, str. 327.

²⁰ Viz podrobněji J. Macků, Masaryk a darwinismus, Československá biologie, 1954, č. 4.

²¹ Karel Čapek, Hovory s T. G. Masarykem, Praha 1929, str. 98.

²² *M. Trapl* ukazuje (zejména na straně 62 své citované práce), jak si Masaryk zdůvodňoval nutnost teleologického výkladu dějinného procesu. Zdůrazňuje též Masarykův závěr, že se nelze v sociologii bez teleologie obejít.

²³ *Karel Čapek*, *Hovory s T. G. Masarykem*, str. 99—100 (viz též pozn. 20).

²⁴ *T. G. Masaryk*, *Česká otázka*, str. 161.

²⁵ *U Masaryka*, jak ukazuje na př. *J. B. Kozák*, dále *J. L. Fišer*, *Fr. Fajfr*, nakonec vyplývá z filosofie dějin závěr, že dějiny jsou řízeny Prožetelností. Dokonce i *M. Trapl* připouští, že podle Masaryka „ne my, ale světový duch rozumí smyslu dějin“ (Vědecké základy Masarykovy politiky, str. 62).

²⁶ *T. G. Masaryk*, *Otázka sociální*, I, str. 69.

²⁷ *T. G. Masaryk*, *Naše nynější krise*, str. 273.

²⁸ *T. G. Masaryk*, *Ideály humanitní*, Praha 1947, str. 50.

²⁹ *T. G. Masaryk*, *Naše nynější krise*, str. 340.

³⁰ *Tamtéž*, str. 309.

³¹ *T. G. Masaryk*, *Česká otázka*, str. 162.

³² *Zdeněk Nejedlý*, *T. G. Masaryk*, I, díl, str. 394.

³³ Viz poznámka č. 20 a dále *Ž. Vodsedálek*, *Přírodní vědy a společnost*, *Vysoká škola III*, č. 7.

³⁴ *Karel Čapek*, *Hovory s T. G. Masarykem*, str. 99.

³⁵ Masarykův poměr k přírodním vědám je zřejmý na př. z § 19 I. dílu jeho „Otázky sociální“ (nadepsaný: „Marxistický naturalism: Socialism a přírodověda, Demokratičnost a revolučnost přírodovědy“).

³⁶ *Pankrác Krkoška*, učitel a později první redaktor „Rovnosti“, napsal (jak zjistil *O. Fraňek*) zajímavé stati, v nichž propagoval darwinismus a *Kant-Laplaceovu* teorii.

³⁷ *T. G. Masaryk*, *Otázka sociální*, I, str. 105.

³⁸ V tomto směru možno odkázat na projev *prof. G. Riedla* (bohužel nepublikovaný) na konferenci o Masarykovi pořádané filosofickou fakultou v Brně v r. 1956.

³⁹ *T. G. Masaryk*, *Otázka sociální*, I, str. 389—390.

⁴⁰ Masarykovi byl udělen 24. V. 1934 čestný doktorát teologie na bohoslovecké evangelické fakultě. V projevu při této promoci se Masaryk hlásí ke třem „náboženským myslitelům“, a to v tomto pořadí: Pavel, Platon, Ježíš. Projev je otištěn ve sborníku „Čeští evangelici T. G. Masarykovi“ (zde najdeme i známý a v masarykovské literatuře předmnichovské republiky dosti často citovaný projev *Hromádkův*).

⁴¹ „Filosofie ve službách monopolů“, *Socialistická věda* 22, str. 62—63.

⁴² Viz *G. V. Plechanov*, *O Masarykově knize*, *Filosofický časopis* 1957, str. 262—270; sborník *Marx a Masaryk*, Praha 1933.

НЕСКОЛЬКО ЗАМЕЧАНИЙ ОТНОСИТЕЛЬНО РЕАЛИЗМА МАСАРИКА

Автор рассматривает вопрос реализма Масарика, — философского направления и метода исследования явлений, — как они выступают в произведениях Масарика. Введение в статью занимается указанием на некоторые основные недостатки оценки Томаша Гаррига Масарика и его воззрений, встречающиеся в нашей марксистской литературе. Автор обращает внимание прежде всего на недостаточное научное обоснование и невысокий теоретический уровень некоторых работ и на тенденцию какого-то „культы личности наизнанку“, когда из всего плохого в домонхенской республике винуялся Масарик. На основе приведенного автор выводит необходимость основательного марксистского анализа творчества Масарика и его философских воззрений, как, например, реализма.

В последующей части работы показывает автор, каким образом Масарик — типичный эклектик — всегда в основных вопросах нарушал свой позитивистско-реалистический взгляд на явления природы и общества под воздействием теистического иррационализма.

В центре внимания статьи стоит реалистический метод Масарика, как он его описывает, рекомендует и применяет в своих произведениях. Автор статьи занимается главным образом антидиалектическим и антиисторическим направлениями реализма Масарика. Ненаучность этого метода и его вредность демонстрируется автором на примерах оценки Масариком дарвинизма, мальтузианства и марксизма.

В заключение автор доказывает, что реализм Масарика устаревшее воззрение не только для нашего времени, но что и при жизни Масарика он не относился к числу

прогрессивных — что вытекает, помимо другого, из тогдашней критики Плеханова и Лабриолы, которые подвергли резкой критике „Социальный вопрос“ Масарика.

Перевела: Л. Блатна

EINIGE BEMERKUNGEN ZUR FRAGE DES REALISMUS IN DEN SCHRIFTEN T. G. MASARYKS

Der Autor behandelt die Frage des Realismus — einer philosophischen Richtung und Methode der Untersuchung von Erscheinungen — wie dieser in den Schriften T. G. Masaryks zum Vorschein kommt.

In der Einleitung seines Beitrags zu dieser Problematik weist er auf einige wesentliche Mängel in der Beurteilung Masaryks und dessen Ansichten in unserer marxistischen Literatur hin. Er hebt insbesondere den Mangel an wissenschaftlichem Charakter und das niedrige theoretische Niveau einiger Arbeiten und die Tendenz zu einem „verkehrten Persönlichkeitskult“ hervor, wo alles Schlechte in der Zeit der Vormünchener Republik Masaryk zur Last gelegt wurde. Daraus geht die Notwendigkeit einer gründlichen marxistischen Analyse des werkes und der philosophischen Ansichten Masaryks hervor, wie z. B. seines Realismus.

Im weiteren Teil seiner Studie zeigt der Autor, wie Masaryk — ein typischer Eklektiker — in den Fragen von grundsätzlichem Charakter seinen positivistisch-realistischen Standpunkt zu den Natur- und Gesellschafterscheinungen durch einen theistischen Irrationalismus beeinträchtigt.

Das Hauptaugenmerk des Artikels ist der realistischen Methode gewidmet, so wie sie Masaryk in seinen Schriften beschreibt, empfiehlt und zur Geltung bringt. Der Autor zieht insbesondere die antidialektische und antihistorische Prägung des Masarykschen Realismus in Betracht. Der unwissenschaftliche Charakter und die Schädlichkeit dieser Methode werden and Hand von Beispielen von Masaryks Beurteilung des Darwinismus, Malthusianismus und des Marxismus gezeigt.

Zum Schluß zeigt der Autor, daß Masaryks Realismus nicht nur eine veraltete Ansicht darstellt, sondern daß er bereits zu Masaryks Lebzeiten durchaus nicht zu den fortschrittlichsten Methoden gehörte. Das geht u. a. aus der zeitgenössischen Kritik Plechanows und Laboriolas hervor, die Masaryks „Soziale Frage“ scharf kritisierten.

Übersetzt von Rudolf Merta